

קטעי זכרונות

(יובל המשים שנות עבודתו של מ. אוסישקין)

רבו דברי הערכה וכרטיסטיקה לאוסישקין יובל המשים שנות עבודתו לעמו. אולי שלא לצורך כלל. גדלותו של אוסישקין היא גדלות של פשוט. אפשר להמליץ עליו מעין מה שאמר אחרתהם על ליליינבלום: וכי אפשר לגלות הרשות בצורתו של קו ישר? תכונתו תינו, דעותיו ופעולותיו של אוסישקין היו תמיד גלויות וברורות כל-כך, עד שקשה למצוא באישיותו איזה צד נעלם הדרוש ביאור. ואין צורך, כמובן, בדברי שבח ותהילה של יובל. יובלו של אוסישקין אינו עוד, ברוך השם, יובל של זמנה, של "חשבון", של סדר-הכלל. יורשה לי לספר קצת דברי זכרונות ורשמים, מהאיש ומעלו.

פעם הראשונה בא לידי לראות את אוסישקין לפני שלשים שנה, בקונגרס הציוני החמישי בבאזל, בסוף דצמבר 1901. בימים ההם היו העסקנים הציוני ניים ברוסיה מכנסים את ועידותיהם בימי הקונגרסים ובמקומם, מכיון שברוסיה לא הותרו ועידות באלה (הועידה הציונית הראשונה, שהותרה ברוסיה, היתה ועידת מינסק, שנתקיימה בקיץ 1902, והיא היתה גם האחרונה — עד שנשבר שלטון הצאר, וציוני רוסיה כינסו את כנסיתם הגדולה בפטרבורג, במאי 1917). אותן הועידות בימי הקונגרסים שמשו גם אספה ל"גורמנטשפט" הרוסי לביורו שאלות הקונגרס וגם ועידות לעניני הציונות ברוסיה. זכורני, שבאותה ועידה בבאזל השתתפו האריות שבחבורה הרוסית: אוסישקין, צ'לינוב, טיומקין, כהן-ברנשטיין, ד"ר רוזנבוים ואחרים. ערב הועידה הרוסית, שנפתחה כנהוג שנים-שלשה ימים לפני הקונגרס, נפל מאורע בתולדות ההסתדרות הציונית והמחשבה הציונית: נוסדה הסיעה הדימוקרטית, מיסודם של חיים ווייצמן, ליאו מוצקין וחבריהם. זה היה הנסיון הראשון לדיפרנציאציה פנימית בתוך התנועה לפי חלוקי דעות ושאי-פנות. מן הזקנים שבחבורה (ה"זקנים" שבאותו דור היו כבני ארבעים) נצטף כהן-ברנשטיין לסיעה וזעזע-דה, וכמדומה לי שגם רוזנבוים התיחס אליה בחיוב. אוסישקין התנגד לעיקר ההתפלגות ודרש אחרות התנועה ומשמעת למנהיגים, כלומר: להרצל. זכורני, שאוסישקין יצא כנאום חריף ונמרץ נגד כהן-ברנשטיין, ראש "מרכז הפוסטה" (כלומר: מרכז התעמולה בכתב והחזורים לאגודות, שמלאו בימים ההם תפקיד של ארגון ההסתדרות וזכרם לא נשכח עוד מלב בני הדור הציוני ההוא), והאשים אותו, שהוא פוגע

במשמעת ביחס למנהיגי התנועה, מנהל קו פוליטי שלו עצמו ועל דעת עצמו וכדומה. נראים הדברים, שיסוד הסיעה הדימוקרטית והצטרפותו של כהן-ברנשטיין לסיעה הפריצו את אוסישקין לצאת בחרי-פות נגד דרך זו, שהוא ראה בה סכנה להסתדרות. בתשובה לכרתו החריפה של אוסישקין נשא כהן-ברנשטיין אף הוא נאום נלהב ונמרץ, וככלותו את דבריו נגש לאוסישקין — או שאוסישקין נגש אליו, איני זוכר עוד בריוע — ושני היריבים נשקו זה לזה, לקול תשואות רצון של הנאספים. וכשאני רואה עכשיו את דרכי הפולמוס הפנימי שלנו, את היחסים האיר-שיים שבין עסקנים ומנהיגי מפלגות לחבריהם, אני נזכר לפעמים בימים הטובים ההם וביחסים ההם...

כאן מקום אתי להביא פרט אחד מזכרונותי, אפיניני מאד לאוסישקין, שאין אני יכול אמנם ברנע זה לקבוע את זמנו ואין אני בטוח, אם היה הדבר בימי הקונגרס החמישי או בימי הקונגרס השביעי: מפי אנשים מקורבים לאוסישקין שמעתי אותה שעה, כי בצאת אוסישקין לקונגרס היו שני ילדיו חולים באדמת, אך הוא צוה לבני ביתו, שלא יכתבו לו מכתבים לבאזל, שלא לבטל אותו מעבודתו. כל תכונתו של האיש אוסישקין נראית בפרט קטן זה, כים בספה.

ימי המשמעת המוחלטת למנהיגי העליון של התנועה, ל"ר הרצל, שהיתה בעיני אוסישקין בימי הקונגרס החמישי, כפי שראינו, מצוה לאומית שאין להדהר אחריה, לא ארכו ביותר. במקום שיש פגיעה בעיקרים וסכנה ליסודות, אין אוסישקין יודע משמעת, ואין הוא נושא פנים לגדולים ולמנהיגים. כי על כן המשמעת אינה אלא אמצעי למטרה ולא מטרה לעצ-מה. וסכנה ליסודותיה של הציונות ראה אוסישקין בענין אונגרה, ועל-כן "מרד" במנהיג ואף ארגן את המרד כנגדו.

לקונגרס הששי, האונגרי, לא בא אוסישקין (זה היה הקונגרס היחיד משבעה-עשר הקונגרסים שהת-קיימו עד עתה, שאוסישקין לא השתתף בו). עסק היה אותה שעה בארץ-ישראל בעבודה שנראתה לו חשובה ותכופה יותר מהשתתפות בקונגרס: בחקירת מצבה ואפשרויותיה של עבודת הישוב בארץ, ביצירת הארגון הכללי הראשון של הישוב (שלא הצליח) וביצירת

הסתדרות המורים בא"י (שהצליחה). ואף פרט-עבודה זה אפיניני מאד לאוסישקין. לאחר חמשה קונגרסים, לאחר שנקבעה הפרוגרמה והונחו היסודות האידיאול-וגניים של הציונות המדינית ונוצרו מכשיריה הארגון ניים והכספיים של התנועה — שוב לא יכול אוסישקין למצוא ספוס בעבודה הרגילה של הציונות, "הקונגרסית" והתחיל טוען, תובע, להוצי עושה לשם עבודה ממשית בארץ-ישראל. הימים ימי מבוכה וחולשה לתנועה, ימי המשבר הראשון לציונות המדינית. הנסיון הגדול, שבא לה לתנועה עם ימי קיומה (הציונות, כתנועה לאומית-עממית, היתה צריכה ליתן, או להבטיח, דבר-מה ממש להמוני ישראל, הנתונים בצרה ובחרפה), הביא את הרצל, ורבים גדולים וטובים אתו, בבאזל לטעות אונגרה והביא את אוסישקין לצאת לבקש את שדה-העבודה ואפשרות-העבודה לא בבאזל אלא בארץ-ישראל. — בבאזל קרא הרצל, לא בלי קורת-רוח, בפני הקונגרס טלגרמה של ברכה מאוסישקין, שהכילה את הידיעה על יסוד ההסתדרות הישוב והסתדרות המורים בזכרון-יעקב.

כששב אוסישקין מארץ-ישראל היתה ראשית מעשהו לארגן את המלחמה באונגרה. הוא פרסם את המניפסט הידוע שלו והודיע, שלא יכנע להחלטת הקונגרס. המניפסט עורר את חמתו של הרצל, שפרסם ב"וולט" תשובה חריפה לארון אוסישקין מייקסרינור סלאב". ימים קשים הגיעו אז לאוסישקין. עמדתו התקיפה והחריפה עוררה סער של התמרמרות ומחאות בקרב האונגריסטים ובין הנאמנים להרצל ולהסתדרות שלא יכלו לסלוח לו את הפגיעה ב"משמעת". מתנגדיו של אוסישקין לא בדקו הרבה באמצעי המלחמה ולא מנעו ממנו חרפות וגדופים נסים. העזרה והערוד מצד חברים לדעה באו אך לא-טלאט, ומתוך פקפוקים והסור-סים. בראשית ימי המלחמה באה עליו התקפה גם מצד, שהיה זכאי לקוות לעזרתו. אותה התקפה באה אמנם לא בענין אונגרה, אבל ערכה היה גדול מאד בימים ההם: אח-דה עם פרסם ב"הצופה" מאמר בשם "קול מבשר", שבו מתח בקורת חריפה על דברי ערוד ונהד-מה, שהשמיע אוסישקין בימים ההם על עניני הישוב בא"י; אחרתהם ראה, כדרכו, בדברים האלה, בשורות מוגזמות, שסופן אכזבה ומפח-נפש. והסערה מסביב לשמו ולפעולותיו של אוסישקין הלכה וגדלה. בארץ-ישראל נטרדו רוב העסקנים אחרי האונגריסטים, ושמו של אוסישקין נעשה לחרפה ולשנינה. בסערת הפולמוס בטלה יצירתו של אוסישקין, ההסתדרות הכללית של יהודי א"י, והטבלא "רחוב אוסישקין" בזכרון-יעקב, לזכר אותה הועידה של אלול תרס"ג וליצירת ההסתדרות הישוב, נפסלה והורחקה בעוון "המרידה". אבל אוסישקין עמד ב"מרדו", וסערת הפולמוס והחר-

פות והגדופים לא בעתתו. מה שפעל אוסישקין בימים ההם לבצור הציונות ולהרחקת הצלם האונגריסטי מן ההיכל — חרקוב, ועידת ווילנא, ארגון "ציוני-ציון" — ידוע ואינו נכנס לתחום זכרונותי. — זכורני, שקבוצה של סטודנטים ציוניים משלנו בברן, הכרי "האגודה הציונית האקדמית", פרסמו גלוידעת לחוק ידי אוסישקין במלחמתו. מלחמה זו קשתה עליו יותר ויותר, ביחוד לאחר שאירע האסון, ומנהיגה הגדול של התנועה, הרצל, הלך לעולמו בלא עתה. מתנגדיו של אוסישקין מצאו אותה שעה כשרה לפנייהם לתקוף אותו בחריפות יתירה, כאילו הוא היה אשם במותו של המנהיג. אוסישקין נענה לקריאת הערוד של חברי אגודתנו. ולימים בקר אותנו בברן. איש-המלחמה התקף והזועם הזה נתגלה לנו בהודמנות זו מצד אחר לגמרי: כאיש רעים להתרועע, כיריד לבבי, כאדם היודע להת-קרב ולקרב אליו אנשים כלכו. הקשר שבינו ובין ה"בר-נאים" נעשה אפיץ יותר ויותר, והללו מלאו אחר-כך תפקיד חשוב בהכנת הועידה הידועה של "ציוני-ציון" בפרייבורג, שנתקיימה ימים מעטים לפני הקונגרס השביעי בבאזל ושהטביעה את חותמה באותו קונגרס וחתכה את גורלו בהחלטותיה שהביאה לבאזל מן המוכן.

בועידת פרייבורג ובקונגרס השביעי בבאזל השתתפתי כציר מברן (לא בנקל עלה לנו, לציוני ציון שבברן, נצחון זה. המלחמה מסביב למנדט הברנאי היתה כבדה מאד, כל האונגריסטים והטריטוריאליסטים למיניהם, הסוציאליסטיים, שלא פרשו אותה שעה עוד מן ההסתדרות הציונית, והאזרחיים, ועמם סתם יהודים שוקלי-שקלמיצואי גליציה היושבים בברן, הת-אחרו מסביב לקנדיטרורה של יוכלמן, מי שנעשה ארד-כך מנהיג לטריטוריאליסטים). כה רצונו התקיף של אוסישקין, חריצותו האורגניזציונית וכשרונו לשלוט בהמונים נתגלו בפרייבורג בכל הדרם. הכל-הכל הוכן בפרייבורג לקראת הכרעת הקונגרס: ההחלטות הפרינציפיות, המכסיסטים, פרטי-פרטים של סדר-היום. בקונגרס עצמו לא העמיד אוסישקין את עצמו לבאורה בשורה הראשונה של הדברים והנאומים. ואף-על-פי-כן היה ברור, שרוב הקונגרס עושה את רצונו ופקודתו של אוסישקין, אף בדברים שאין להם אופי פרינציפיוני. הקונגרס השביעי היה אחד הקונגרסים הדרמטיים והסוערים ביותר. האונגריסטים והטריטוריאליסטים, ביחוד הצעירים שבהם, נלחמו כאריות. ההתקפות המרידות והחריפות ביותר היו מכוונות כנגד אוסיש-קין. לא הסכו ממנו חרפות וגדופים (ובאופן פרטי ובמכתבים אנונימיים: אף אי-מיים. זכורני, שבחש-אי נתארננה אפילו קבוצה של שומרים לראשו

של אוסישקין מתוך צעירי הצירים). אבל הוא לא זע ולא נע, כאילו אין לו ענין כלל לכל זה. רוחו שלמה בקונגרס, והוא ישב במקומו כאנדרטא של שיש. קשה היה לראות בצערו של המנוח נורדאו, נשיא הקונגרס. לבו לא היה ודאי להצעות הרוב, שהביאו בסופן לקרע וליציאת הטריטוריאליסטים מן הקונגרס ומן ההסתדרות, אבל כיושב-ראש ישר וכחייל נאמן ידע לשמור קודם-כל על כבוד הקונגרס, להתנבך על כל הסערות וההפרעות ולהביא להצבעות המכריעות ברצונה של "פרייבורג" וכרצונו של אוסישקין.

ואת אשר עם לבבי לא אכחד. אותה שעה היתה לי פעמים ההרגשה, כי טכסיסו של הרוב (כלומר: של אוסישקין) אינם נכונים, כי אפשר היה, בקצת סבלנות ואורך אפים, להתנבך על הקשיים, לשמור על עיקריה של הציונות במהרה, בלי לרחוף את האוגני-דיסטים באמת-הכנין ובלי להרחיקם מן המחנה (כשהר-ציתי אחר-כך הרגשותי ודעותי אלה בפני חברי בברן, בדו"ח על ועידת פרייבורג ועל הקונגרס, ששקלתי למסרפסי" מאת בוגרשוב וחבריו, חסידו אוסישקין הגלהבים). עכשיו, שאנו יכולים כבר להסתכל באותם המאורעות הסתכלות היסטורית טהורה, נראה לי, שהדין היה עם אוסישקין, ואתו, "נתוח" קשה היה צורך הכרחי של השעה.

בקונגרס השמיני בהאג (בקיץ 1907) בא לידי שוב לראות את אוסישקין. עיקר פעולתו בהאג היתה לא בקונגרס עצמו אלא בועידת ציוני רוסיה. בקונגרס בהאג התחיל כבר אותו דרסרוב מסרתי, שנמשך מקוני-גרם לקונגרס בין הציונים המדיניים ובין הציונים המעשיים. ראשי המדברים בוכוח זה היו: ווייצמן מצד המעשיים ומוצקיין מצד המדיניים. אוסישקין עמד, כמובן מאליו, בכל כח אישיותו והשפעתו לצד המעשיים. בועידה הרוסית בהאג היו אוסישקין, צ'לינוב ו'בוטינסקי ראשי המדברים. אר-סישקין הכניס לועידה זו את היסוד הארצי-ישראלי החי, את השקפתו על העבודה הציונית הסיניתית, שענינה הוא הכשרת העם, הכשרת הארץ והכשרת התנאים. במרכז הענינים עמדה אותה שעה שאלת "עבודת-ההוה". הימים — ימי הונחחים הגלהבים מסביב לתכנית הלסינגפורס, לעבודה "הפוליטית" ברוסיה, לשאלת "הדגל העצמי" בעבודה לספוס הצר-כים הפוליטיים והכלכליים של היהודים בגולה. וזוכר אני עוד את הרושם הכביר של דברי אוסישקין בשאלות אלה. אוסישקין לא היה חסיד נלהב של תכנית הלסינגפורס, הוא לא הודה באחרות הארגון של העבר דה בעניני הבחירות לדומה הרוסית ועבודת הישוב

בארץ-ישראל. אבל עם זה הגן על הדגל הציוני העצמי בכל עבודה לאומית וצבורית, שהציונים עושים ממי לא בגולה. אין הציונים צריכים להבטל בתוך האחרים, הלילה להם למשמש את דמותם ומהותם העצמית. כשהם עושים את עבודת העם, הם צריכים לראג לכך, שהעם ירגיש, שציונים עושים את העבודה הזאת ושהם עושים אותה כציונים, מתוך אמונה ציונית ורצון ציוני.

ומן טועט לאחר הקונגרס בהאג נכנסתי לעבר דה במחיצתו של אוסישקין, לועד האודיסאי לישוב ארץ-ישראל, שאוסישקין עמד בראשו. כשמונה שנים עבדתי עבודה זו, מתחילה כעוזר ואחר-יכן כמזכיר ראשי של הועד. יארכו הדברים ביותר, אם אבוא לספר אף מלצת מן המלצת מזכרונותי על האיש ועל פעלו משנות עבודתנו המשותפת בועד חובבי-ציון. כאן אני רוצה להטעים רק מדה אחת גדולה של אוסישקין בעבודה, שנלגתה לי בימים ההם: יחסי-חבירות ורגשר-חבירות לעזרוי. אין זה אולי דבר קל לאדם בעל דעות והשקפות-משלו לעבוד שנים שלימות במחיצתו של אוסישקין, כשהוא עומד על גבו. (דבר זה נשמע מכין השטין ברשימתו של א. מ. ברוכוב להלן). דעתן הוא האיש, וקשה לפעמים ככרזל. אבל אותה מדה יפה של חבירות ישרה ונאמנה, של גלוי-לבב, של יחסים אנושיים פשוטים, וכן גם של ידידות לבבית מחוץ למחיצת העבודה, הכריעה את הכף. ביחסים ההם היה זה דבר טבעי, שאנו, העובדים האחראים הסמך-נים, היינו משתתפים בישיבות הועד ובהצבעה בזכר-יות שוות עם החברים הנבחרים. ויש אשר היינו סגנים על דעתנו בתקיפות ואפילו בקורטוב של חריפות פולמוסית, ואיש לא היה מתפלג על כך ולא היה מוצא את הדבר שלא כשורה. תמה אני, אם יחסים כאלה קיימים באיזה מוסד אחר מן המוסדות הציוניים המרכזיים...

לא תמיד אפשר להסכים לדעתו של אוסישקין, יש שדרכך נפרדת מדרכו מתוך הכרה, במצו-מצפונך. ואוסישקין הוא, עם כל מעשיותו ועניני-תו", אדם סובייקטיבי, ועל כן אין הוא לפעמים מוג-נגד "נוח" ביותר. אבל גם במקרים כאלה אין אתה יכול למנוע ממנו את הכרת הכבוד וההערצה המלאה את החודאה בישרנותו הנמורה. אם נכונים דברי אחר העם: "לא רק בחירת ריעים צריכה זהירות יתירה, כי אם גם בחירת מתנגדים" — הרי אוסישקין הוא מסוג אותם המתנגדים, הראויים, לבחירה" זו, לפי שבע כרחק אתה מסכיב לדבריו ובעל כרחך אתה הונה כבוד וחבה.